

Nicolás Ormaetxea
"Orixe"

L'ESPORT A LA BIBLIOTECA

***L'esport també
pot inspirar poesia***

Euskaldunak-Els bascos

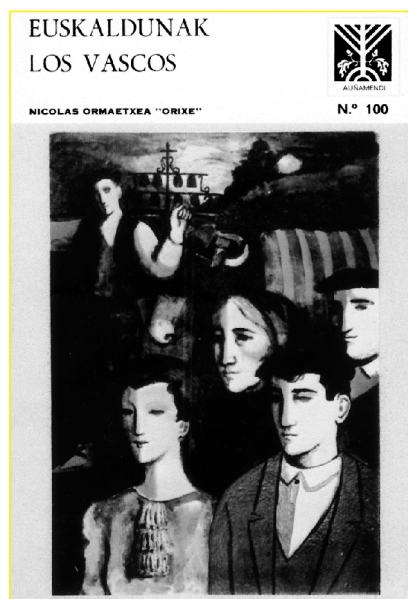
■ RAMON BALIUS I JULI

Recentment van arribar a les meves mans tres estrofes de vuit versos, escrits en llengua euskera, d'un poema anomenat *Euskaldunak (Els Bascos)*, atribuït al poeta Nicolás Ormaetxea "Orixe". Estaven publicats en el llibre *Literatura de tema deportivo*, editat l'any 1969, per Antonio Gallego Morell. Vaig demanar la col·laboració, de l'Institut Basc d'Educació Física (Soin Hezkuntzaco Euskal Erakundea), per

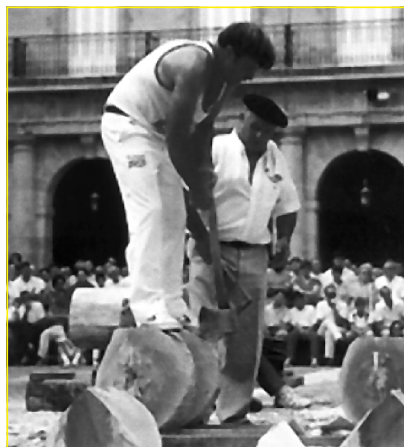
obtenir una traducció. Ben aviat una carta de Joseba Etxebarria Goikoetxea, director de l'esmentat Institut, em donava una amplia i documentada informació sobre la meua petició, que em permetia escriure aquest nou capítol de "l'Esport també pot inspirar poesia". Aprofito l'avinentsa per agrair profundament a Joseba Etxebarria, el seu extraordinari ajut en el coneixement de l'obra i del seu autor.

Nicolas Ormaetxea, més conegut pel seu pseudònim "Orixe", fill de Juan Bautista Ormaetxea i de María Manuela Ignacio Pellejero, va néixer al caserío d'Orexa (Guipúscoa) el 6 de desembre de 1888. Per ser trigemin, es va criar a Huici, llogaret Navarrés de docents cinquanta habitants, amb la dida Rosa Ariztimuño. Allí va viure la seva infantesa i joventut. Als setze anys va ingressar al Col·legi Apostòlic de Javier. Va cursar estudis eclesiàstics en la Companyia de Jesús a Loyola, Burgos, Oñate i Comilles, exercint la docència entre 1914 i 1920. El 1923 va ser obligat a deixar la Companyia, encara que mai va abandonar el seu gran sentit religiós, el seu misticisme i, sobretot, les pràctiques devotes. Incorporat al món laic, va escriure més de 400 articles a Euskadi sobre temes diversos, preferentment folklòrics i gramaticals. El 1934 publicà el seu poema místic *Barne*

muinetan i va compondre el seu gran poema *Euskaldunak (Els Bascos)*, que es va editar l'any 1950. Durant la Guerra Civil va ser empresonat a Pamplona i va aconseguir creuar clandestinament la frontera. Posteriorment, va viure a França, Argentina, Xile, Perú, Bolívia i El Salvador, tornant d'Amèrica l'any 1954. Va ser col·laborador de revistes basques i un dels membres més importants del renaixement basc, impulsat per l'Associació *Euskaltzaleak*, i de la modernització de l'euskera, traduint el Missal a aquesta llengua. Va morir a Añorga (Guipúscoa) el 9 d'agost de 1961.

Euskaldunak - Els Bascos.
Editorial Añamendi. San Sebastià, 1976

Aiskolari

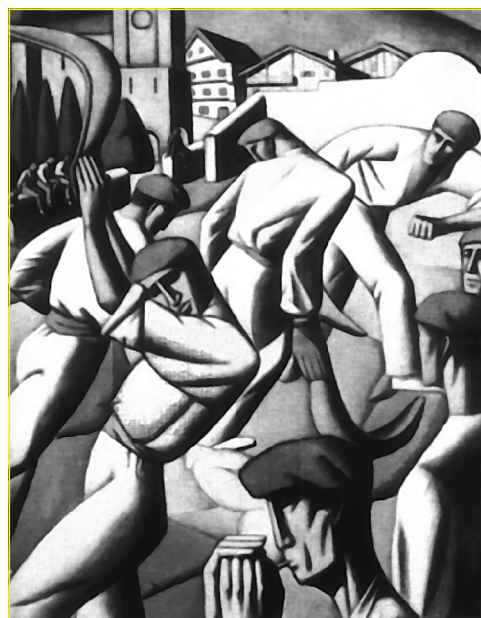
Com hem assenyalat, “*Oritxe*” va escriure l’any 1934 el llarg poema *Euskaldunak*. En aquesta obra, a través de 12.000 versos, narra de forma senzilla les festes i els costums, el treball i la vida i la mort del poble basc. Com ell mateix escriu: “l’estil del meu poema és el mateix amb què l’hauria fet el poble (...). És la descripció del nostre poble rural en la seva vida de treball, en els seus jocs i diversions, en les seves ocupacions quotidianes, fins la mateixa mort. Tot amb senzillesa i naturalitat tal com ocorren aquestes efemèrides familiars a les gentes corrents”. En el pròleg, *Antonio María de Labayen* diu que “llegint els poemes més reputats de la literatura universal, ‘*Oritxe*’, adquirir el convenciment que intentant compondre un poema basc, era preferible l’espontaneïtat, la naturalitat, a allò que és artificialment revel·lit o allò inventat (...). Ningú entre nosaltres, estava preparat com “*Oritxe*” per escriure un poema com *Euskaldunak*. (...) Tenia al seu favor per ser rapsode de la vida rural, el seu íntim contacte amb el camp, del qual no va apartar-se fins ser ja força gran. Nascut i criat en una zona i en un ambient en els quals es mantenen gèrds els hàbits i les tradicions seculars, va assimilar l’experiència de passades generacions. Li eren familiars l’agricultura i la pastura amb les seves feines, les seves penes i les seves joies”. He tingut l’oportunitat i el goig de llegir *Euskaldunak*, editat per l’Editorial Añamendi. És una edició bilingüe de butxaca, que recull el mateix text que la de luxe, publicada el 1972 per la mateixa editorial, corregit segons la llista d’errades elaborada pel mateix autor i dotat de totes les melodies originals. És la veritable epopeia rural d’un poble pacífic i fonamentalment familiar i tradicional.

He pogut comprovar que en *Euskaldunak*, on es fa referència a la vida diària del basc, tenen capital importància el joc, l’aposta i la força física. Prop de 2.000 versos, del total dels esmentats 12.000 que componen el poema, estan dedicats a jocs rurals. Es parla, entre d’altres, de les *lluïtes de moltons* (ari-talka) de les muntanyes navarreses; del *llançament de la barra* (sataia edo balanka), que descriu acuradament i

tècnicament en 14 estrofes; de l’anomenada *aposta de les destrals* (aizkora-jokua), que consisteix en tallar a cops de destrat dotze troncs d’una vara de diàmetre; destina 22 estrofes a la *cursa a peu* (laisterka-apustua) dels korrikalaris i a les apostes que aquestes curses promouien; no hi falta la descripció d’un insòlit *partit de pilota* (apezen pilota jokua), jugat després del funeral d’una avia. En el joc hi participen els vuit capellans dels pobles de la vall de Larraun (Aldatz, Errazkin, Albisu, Uitzu, Astite, Arrutz, Madotz i Alii), competint els dels quatre primers pobles contra els dels quatre següents. Segons “*Oritxe*”, “en aquest esport no hi ha, amb seguretat, qui guanyi als sacerdots de Navarra” (“Ontan apezak adiñekorik Naparroan ez da, naski”). Les tres estrofes que han inspirat i motivat aquest article, són una mínima part d’un poema que *Nicolas Ormaetxea* titula *Estropadak* (Les regates), incorporat al *Euskaldunak*. Es refereix a les populars regates de *traineres* que des de 1879 es disputen en la *Concha de Sant Sebastià*.

Aquestes regates donostiarres tenen tres milles de recorregut (5’5 km), amb dos ciabogues (lloc on giren les embarcacions): una a mar obert i l’altra pròxima a la platja. Inverteixen en la prova prop de vint minuts. Les traineres fan uns dotze metres de llargada, són molt lleugeres i a bord vogueu tretze corpulents remers, manats per un patró. En cada tongada competeixen quatre traineres, sent normalment vuit, en representació de diferents localitats marineres, les que lluiten per guanyar la bandera d’honor.

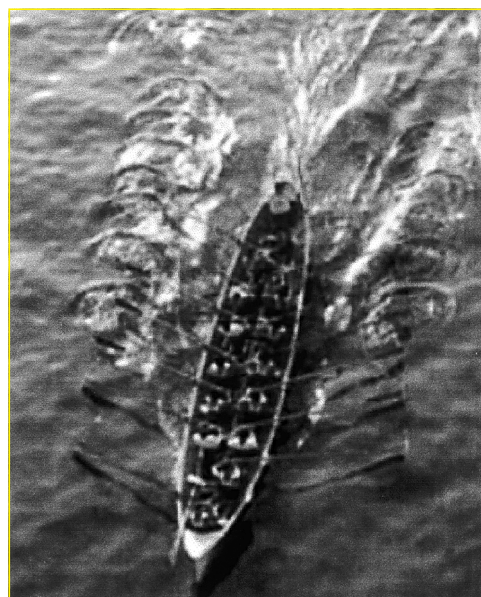
En *Estropadak*, *Oritxe* explica les característiques i vicissituds de les regates i ho fa a través de la suposada informació que “un home madur, natural de Deva”, està proporcionant a una parella de nuvis que estan a Sant Sebastià en plena lluna de mel. Segons ell “no hi ha esport tan emocionant” com les regates de *traineres*. *El poema consta de 544 versos agrupats en 68 estrofes, de les quals únicament en transcriuré les 17 que considero més significatives, a través de les quals es pot seguir la competició i alhora fer-se una idea del caire del poema.*

Pilotaris.
Félix Elie Bonet. Oli sobre tela

Regata de traineres

Trainera

ESTROPADAK

Illunabarrak aizera dakar;
indartuz doa gauean;
arraunlariek arenik ez nai
biamon-bazkal-aurrean.
Ogeiez bètik irabaztunak,
erronka ari zan kaiean:
aize-zitzuak ixildu ditu
arrandiak ezipaifean.
(...)

Donostiarrek etzuten, utzez,
etsairik Getarierekin;
Zumai ta Zarautz janik zeuzkaten
barran agertzearekin.
Albotik batek esaten die:
-“Begira aztien itzekin!
Joku-aurreko igertze orrek
ez dik gauz onik berekin”.
Oraingoan ez da Bizkaia'tik
bildur daragin Ondarru
-Donosti'rekin aurren-urtoko
zorrak ordaintzen lana du-.
Aren itzala sumatu bage
lasai Donostia'k oiù.
Getari isillik ari da aspaldi,
Elkano'ren jaio-leku.
(...)

Ontziak ola, arraunak ala,
mutillak ez aundiegi,
zama aundiz lana bota ez dien
gaiñez beren burueri.
Lerden, indartsu, besoak zaiñar,
Gorputza, berriz, giarri;
sabela serail, lepoa legun
batez era bigun gerri.
Ontza gutxiren alde dute
ontziak ontziarekin;
gizakiena berdinku dute
indarren aldearekin.
Patroiak ez du gutxien eiten
neurritz keifitzearekin,
eta, batipat, biotz-emanetz
noiz-beingo oiù beroekin.
(...)

Itsas-kaietik bana-banaka
ontziek joku-lekura.
Artzai-kaikuan esnea bezain
lasa, zabalean, ura...
Marka aundiren bat egiñen dute
mintzen ez bada gazura.
Bat edo bati asia zaio
diru-poltsaren azkura.
(...)

Guziak geldi; arraunlariek,
adoia artuz kibortari,
ezin geldirik; sumatzen dute
eskuan biotz-izerdi:
lepoa luza, biran eragin,
eskura listua jaurti,
bartzarrera so, xortu naiean,
begiak maiz itxi-ideki.
(...)

Astiro “bat, bi, iru, lau” entzun ta
keiñu ber-berak artuaz,
bat baterago ezin atera
neurri berean sartuaz.
Lênengo txanpan alde egin nai, ta
iru, moko, doaz.
Donostiarrak atzera dira
zalapartaka nãstuaz.
(...)

LES REGATES

Al vespre s'aixeca un vent que va guanyant
força durant la nit. Els remadors no el desit-
gen per a l'endemà abans de dinar. “A que fan
el recorregut en vint minuts”, es cantava el
desafiament al port; però el xiulet d'aquell
vent ha fet emmudir les bravates en els seus
llavis.
(...)

Els donostiarres, segons sembla, no tenien
enemic en Guetaria, Per a ells era pa sucut
amb oli guanyar a Zumaia y Zarauz, única-
ment amb presentar-se a la rada. Algú els
insinua des del seu racó: “¡Compte amb les
paraules dels endevinadors!” aquests pronò-
stics previs a la competició, no porten res de
bo”.

Aquesta vegada no ve de Biscaia, Ondarroa,
la temible. Força treball té en pagar els deu-
tes que va contraure amb Sant Sebastià l'any
passat. Com que no veu a prop la seva om-
bra, Sant Sebastià llença el desafiament amb
confiança. Fa temps que Guetaria s'ha prepa-
ratat silenciosament, Guetaria, la pàtria
d'Elcano.
(...)

Tals han de ser les traineres, quals els remos,
els nois no massa corpulents, perquè amb la pròpia
càrrega no sigui excessiva la seva força. Esvelts,
forçuts, de braços musculosos i de cos magre,
llisos de ventre, lúcid de clatell i sobretot, fle-
xibles de cintura.

Les traineres tenen entre elles la petita di-
ferència d'unes unces. El pes dels homes es
pot equilibrar amb la seva força. No és el pa-
tró el que menys treballa, assenyalant el
compàs amb les seves mans i sobretot do-
nant-los valor amb els crits càlids que els diri-
geix a cada pas.
(...)

Surten les embarcacions una per una del
port fins el lloc de la contesa. L'aigua en la
mar està tan tranquil·la com la llet ho està
en el kaiku dels pastors. Si el mar no es pica,
avui establirem una bona marca. N'hi ha que
han sentit en la seva butxaca la frisança del
diner.
(...)

El públic ha pres posicions fixes. Els remadors
prenen el tacte del mànec del rem, no poden
parar impacients i senten en les seves mans la
suor del cor. Estiren els colls, fan girar el cap so-
bre ells, llencen saliva a les mans, miren al cos-
tat per distreure's i obren i tanquen els ulls a
cada pas.
(...)

Després d'haver escoltat, un, dos, tres, qua-
tre, pausadament i prenent la indicació al
mateix temps, no poden sortir més iguals i
entrar en el mateix compàs. Volen desen-
ganxar-se a la primera palada, però tres de
les traineres van colze contra colze. Els do-
nostiarres s'han endarrerit en atropellada
confusió.
(...)

LAS REGATAS

Al anochecer levanta un viento que va toman-
do fuerza por la noche. Los remadores no lo de-
sean para el día siguiente antes de comer.”A
que hacen el recorrido en veinte minutos” se
cantaba el desafío en el puerto; pero el silbo de
aquel viento ha acallado las bravatas en sus la-
bios.
(...)

Los donostiarras, al parecer, no tenían ene-
migo en Guetaria. Era pan comido para ellos
vencer a Zumaya y Zarauz, con solo presen-
tarse en la rada. Alguno les insinúa desde su
rincón: “¡Cuidado con las palabras de los
adivinos! Estos vaticinios anteriores a
la competición, no traen cosa buena consi-
go.”

Esta vez no viene de Vizcaya, Ondárroa, la
temible. Bastante trabajo tiene en pagar las
deudas que contrajo con San Sebastián el
año anterior. Como no ve cerca su sombra,
San Sebastián lanza su desafío confiadamen-
te. Hace tiempo que Guetaria se ha prepara-
do en silencio, Guetaria, la patria de Elka-
no.
(...)

Tales han de ser las traineras, cuales los remos,
los muchachos no demasiado corpulentos, para
que con la carga propia no se la echen excesiva
a sus puños. Esbeltos, forzudos, de brazos mus-
culosos y de cuerpo magro, lisos de vientre, lú-
cidos de pescuezo, y sobre todo, flexibles de
cintura.

Las traineras tienen entre sí la pequeña dife-
rencia de algunas onzas. El peso de los hom-
bres se puede equilibrar con su fuerza. No es
el patrón el que trabaja menos con solo seña-
lar el compás con sus manos, y sobre todo in-
fundirles valor, con los cálidos gritos que les
dirige a cada paso.
(...)

Salen las embarcaciones una por una del
puerto al lugar de la contienda. El agua
del mar está tan tranquila como la leche lo
está en el Kaiku de los pastores. Si el mar no
se pica, hoy van a establecer una buena mar-
ca. Hay quienes han sentido en su bolsillo la
comezón del dinero.
(...)

El público ha tomado posiciones fijas. Los
remeros, tomando tino al mango del remo,
no pueden parar impacientes, y sienten en
sus manos el sudor del corazón. Estiran sus
cuellos, hacen girar su cabeza sobre ellos,
echan saliva a sus manos, miran al costado
como para distraerse, y cierran y abren los
ojos a cada paso.
(...)

Después de haber escuchado uno, dos, tres,
cuatro, pausadamente y tomando la indica-
ción al mismo tiempo, no pueden salir más
iguales y entrar al mismo compás. Quieren
despegarse en la primera breada, pero tres de
las traineras van codo con codo. Los donos-
tiarras se han retrasado en atropellada con-
fusión.
(...)

Txanpa buka ta joa bakandu
patroi-besoaren neurritz;
aren oiua "ots, nere seme
ederrak" bein eta berriz.
Zumai ta Zarautz lèntxago doaz,
batera, besteak utziz;
ontzi-erdi bat Getari baiño,
Donosti baiño bi ontziz.

(...)

Donostiarrek ezin berdindu
txanpan ein duten galera;
patroi berriak biotza galdut,
mutillek ezin aurrera;
arra bete ezin urbildu dira
Zumai-Zarautzen aldera;
Getari, berriz, aurrean dute
goituxerik ur-joera.

(...)

Zumai-Zarautzek ba dirudite
bata besteren itzalak;
bi gurdi-zaldi, esku bakarrak
daduzkanean egalak;
noizbein putreak ala darabiltz
jaso ta makur egalak;
uin batek berak jasotzen ditu,
batean gorde magalak.

(...)

Getarik gogor eraso dio
uin-gaiñetik baliatuz;
txanpa labor bñk usu dakarte
uiñak adin bat korrituz.
Berdindu ditu, igaro ditu
ontzi baten aurrea artuz;
bere batean dator, indarrak
azken-unera bialduz.

(...)

Nat dunak ál du; Donosti orrek
artu du berriz joera:
arraunlariek sumatu dute
Zarauzko ontziñ ubera.
Bertan dirala gogo-arturik
ein dute beste sarrera;
ogei ukaldi eman orduko
eldu zaizkie parera.

Erbi-atzetik zakurra alaxe
zantzua berri ikusirik:
ikus, atzeman, aurrea artzen du:
eldu bear muturretik.

Ala Donosti gaillendu zaigu
Zumai-Zarautzen aurretik.
Asi-lekura lènbizi sartzen
lana bear du Getarik.
Zumardi-antza –erdian kale-
oial-ontzi, lurrin-ontzi,
aize-burrubak, jo ditun gisan
batean dute ein irrintzi.

Turutak asi zalapartaka,
mutillak il edo bizi;
ez eun eiztarik, berreun zakurrek
basoan ainbat karraisi.

(...)

Azken txanpa du Getarik. Ua
itsasoa jan bearra!
Zerura arraunak jaso ditute,
erre dute lèngo marra.
Getari ixillak lau aldetara
zabali du deadarra.

Amabost arraun-ukaldiz gero
sartu zaie zarautzarrera.

Andik bitara Zumaia an dute;
Donosti andik seitara:
kukuak oker egun artan jo;
òk bear zuten bandera.
Ola diote, dirurik egin
ez dutenek; buruz bëra
egin dutenak; sakel-agoak
ustu zaizkie batera.

Acabat l'enbalament (esprint) i distanciant
els cops, al compàs dels braços del patró, el
qual una i altre vegada els hi crida "jea, bells
fills meus!", Zumaia i Zarauz avancan força i
van junts deixant enrera els altres: a Guetaria
mitja embarcació i a Sant Sebastià dues llar-
gades.

(...)

Els donostiarres no poden escurçar la
distància que han perdut en l'impuls inicial.
El patró, nou, es desanima i els nois no po-
den avançar. No poden acostar-se ni un pam
als de Zumaia i Zarauz. En canvi Guetaria se-
gueix davant i està pròxima a dominar el co-
rrent.

(...)

Zumaia i Zarauz semblen un l'ombra de l'altre;
dos cavalls d'un cotxe les brides del qual va ma-
negant una sola mà. Així el voltor acostuma a
mourre les seves ales, aixecant-les i baixant-les.
Una mateixa ona les aixeca i un mateix sot les
fa desaparèixer.

(...)

Guetaria ha atacat amb coratge gràcies a l'ajut
de l'ona. Dos breus esprints la porten volant,
voleiant tant com les ones. Ha igualat i passat
els altres, adquirint l'avantatge d'un llarg. I ve
al seu ritme, reservant-se les forces per al mo-
ment final.

(...)

Qui vol, pot. Sant Sebastià ha restablert la
seva marxa. Els remadors han notat per l'es-
tela la proximitat dels de Zarauz. Al veure's
prop d'ells s'han llençat a una nova lluita.
A les vint remades, han arribat a l'altura
d'ells.

Així marxa el gos seguint a la llebre, quan veu a
prop el rastre; el veu, el troba, li pren la davan-
tera volent-la agafar pel morro. Així Sant Se-
bastià s'ha encoratjat davant de Zumaia i Za-
rauz. ¡Tindrà feina Guetaria en entrar primera
a la meta!

Com filera de pollancres, carrer enmig, embar-
cacions de vela i vapor, com empentades per la
mateixa venteguera, han començat tot d'una la
cridadissa. Sonen estrepitosament les sirenes i
els nois remen a vida o mort. Ni cent caçadors
ni dos-cents gossos podrien aixecar en el bosc
tal cridòria.

(...)

Guetaria dóna la seva última escomesa. ¡Quina
manera d'engolir distàncies! Han aixecat els
seus remes al cel en tocar la ratlla de sortida. La
silenciosa Guetaria ha proclamat als quatre
vents la seva victòria. A quinze palades després
ha entrat Zarauz.

D'allí a dues palades entra Zumaia i d'allí a sis
Sant Sebastià. Malament els va cantar el cucut
aquell dia (tingueren mala sort), perquè a
aquests els pertanyia la bandera. Així opinen
els que no han travessat diner. Estan moixos els
que l'han perdut, quedant-se alhora buides les
seves butxaques i la seva boca.

Terminado el embalaje (sprint) y distanciant
vo los golpes, al compàs de los brazos del pa-
trón, el cual una y otra vez les grita "jea, mis
guapos hijos!", Zumaya y Zarauz avanzan un
tanto, y van a una, dejando atrás a los demás: a
Guetaria media embarcación, y a San Sebas-
tián dos largos.

(...)

Los donostiarres no pueden acortar la distancia
que han perdido en el impulso inicial. El pa-
trón, nuevo, se desanima, y los muchachos no
pueden avanzar. No pueden aproximarse ni un
palmo a los de Zumaya y Zarauz. En cambio
Guetaria sigue adelante y está próxima a domi-
nar la corriente.

(...)

Zumaya y Zarauz parecen una la sombra del
otro; dos caballos de un coche cuyas riendas va
manejando una sola mano. Así el buitree suele
agitar sus alas levantándolas y bajándolas. Una
misma ola los levanta y un mismo bache los
hace desaparecer.

(...)

Guetaria ha arremetido con brío valiéndose de
la ayuda de la ola. Dos breves sprints la traen en
vuelo, volando tanto como las ondas. Ha igua-
lado y pasado a demás, adquiriendo la ventaja
de un largo. Y viene a su ritmo, reservándose las
fuerzas para el momento final.

(...)

Quien quiere, puede. San Sebastián ha resta-
blecido su marcha. Los remeros han notado por
la estela la cercanía de los de Zarauz. Al verse
cerca de ellos se han lanzado a una nueva brea-
da. A las veinte remadas, han llegado al par de
ellos.

Así marcha el perro siguiendo a la liebre, cuan-
do ve cercano el rastro; lo ve, lo halla, le toma
la delantera queriéndola agarrar del morro. Así
San Sebastián se ha envalentonado delante de
Zumaya y Zarauz, ¡Trabajo tiene Guetaria en
entrar primero en la meta!

Como hilera de álamos, calle en medio, em-
barcaciones de vela y vaporas, como empuja-
das por el mismo ventarrón, han comenzado
a una su griterío. Suenan estrepitosamente
las sirenas, y los muchachos reman a vida o
muerte. Ni cien cazadores ni doscientos pe-
rros pudieran levantar en el bosque tal voce-
río.

(...)

Guetaria da su última arremetida. ¡que manera
de tragar distancias! Han levantado sus remos
al cielo al tocar la raya de salida. La silenciosa
Guetaria ha proclamado a los cuatro vientos su
victoria. A quince paladas después ha entrado
Zarauz.

De allí a dos paladas entra Zumaya y de allí a
seis San Sebastián. Mal les cantó el cuclillo
aquel día (mala suerte tuvieron), porque a estos
pertenecía la bandera. Así opinan los que no
han atravesado dinero. Cabizbajos están los
que lo han perdido, quedando a un tiempo va-
cíos sus bolsillos y su boca.